

ЗА АВСТРИЙСКАТА ИКОНОМИЧЕСКА ТЕОРИЯ, МИЗЕС, ХАЙЕК И ОЩЕ НЕЩО: ЕДИН ПРЕДИЗВИКАН ОТГОВОР

Статията представлява отговор на публикацията на Н. Герчев “Идеите на Мизес за развитието на австрийската икономическа школа (кн. 4/2005), конструирана като критичен анализ на позиции и твърдения, изложени в наше изследване върху австрийската школа.¹ Взето е отношение към някои проблеми на австрийската икономическа теория, които имат дискуссионен характер. Принципната позиция, от която се изхожда, е разбирането за *единна традиция* и относителна оформеност на специфичната “физиономия” на австрийската школа.

JEL: B53; B25; B31

За да бъде разбрана същността на дискусията и (не)основателността на критиката и съответно - на моите аргументи, са нужни някои пояснения от по-общ характер относно историята и съвременния статут на австрийската школа. Интересът към нея е предизвикан по няколко причини. *Първо*, сред многобройните тенденции, фракции, течения, отличаващи се от икономическия мейнстрийм, тя е с удивително дълъг живот - от създаването си от К. Менгер и неговата “Grundsätze der Volkswirtschaftslehre” (преведена на английски като “Принципи на икономиката” - “Principles of Economics”) през 1871 г. до наши дни. *Второ*, през доста дълъг период от съществуването си школата има в известна степен амбивалентен статут – едновременно и като част от централното русло на икономическата неокласика, и нейна алтернатива. *Трето*, школата има цяла галерия от изключителни персонажи, творци от няколко поколения, наложили се и превърнали се в част от най-великите представители на икономическата традиция - освен Менгер, още и Визер, Бьом-Баверк, Мизес и Хайек. Тук специално искам да отбележа признанието, засвидетелствано към австрийската теория, чрез Нобеловата награда от 1974 г., връчена на Фр. фон Хайек.

Освен тези съществени причини основание да напиша книгата беше и липсата на подобно изследване в нашата икономическа литература и оттук – непознаването на австрийската традиция (като се изключат няколко публикации дотогава на Ат. Леонидов (1988), Н. Неновски (1999, 2001), А. Проданова (1994), И. Върбанов (2000), Ст. Коева (1999, 2002). Това беше естествен и в известна степен съпътстващ резултат от дългогодишния ми интерес към някои австрийски теми и поглед към икономическата действителност, такива, каквито ги откриваме главно в творчеството на Хайек, намерили израз и в изследването ми върху неговата социално-икономическа философия (вж. Коева, 2002).

¹ Австрийската икономическа школа: отличителни черти и индивидуални постижения. Варна, “Стено”, 2003.

За австрийската икономическа теория, Мизес, Хайек и още нещо...

Във въведението към книгата от 2003 г. аз изрично пиша, че предмет на анализа са преди всичко “корените на школата и най-ярките моменти от нейното развитие” (Коева, 2003, с. 11). Моят научен проект беше със сравнително скромна задача, а именно: да анализирам, обобща и представя на българската читателска аудитория *относително безспорните страни* на произхода, дебатите с представителите на други течения и школи, разгръщането и добиването на специфичната “физиономия” на австрийската школа. Сред нейните привърженици и изследователи съществуват повече или по-малко безспорни моменти - мястото на Карл Менгер като основател и централна вдъхновяваща фигура, уважението, лоялността и дори предаността на австрийските икономисти от всички поколения към неговото наследство, наличието на едно ядро от черти и принципи, формиращи идентичността на австрийския анализ, съществуването на специфични, повтарящи се теми и идеи (вж. Boettke, 1994, p. 1-6; Caldwell, Boehm, 1992; Kirzner, 1987; Littlechild, 1999; Vaughn, 1994; Коева, 2003). Доколкото в по-ново време липсваше проучване от подобен формат, желанието ми беше да дам представа за *цялото*, такова, каквото то е възникнало и се е оформяло в продължение на много десетилетия.

В същото време, както при всяко сложно явление, неотменима част от австрийската традиция са вътрешните напрежения, несъгласия и дори конфликти. През цялата история до наши дни съществуват дебати и различия по редица основни проблеми (без да става дума за множеството конкретни теми и концепции) като философския фундамент, подходящата методология на анализа обществените науки и икономиката в частност, специфичния тип епистемиология и субективизъм, отношението към равновесния анализ и т.н. Различия в стила, изследователските интереси и възгледи се наблюдават още между двамата най-значими последователи на Менгер - Визер и Бьом-Баверк. Изследванията върху *различията*, а не *общото* получават силен тласък след публикуването на статията на Салерно от 1993 г. “Дехомогенизирането на Мизес и Хайек”² (Salerno, 1993). В нея се застъпва мнението, че “... днес терминът “австрийска икономика” се използва, за да се обозначат *две много различни парадигми*” (к.м., С.К.) (Salerno, 1993, p. 114). Това е позицията, която очевидно се споделя и от автора на критичната статия за моята книга. Салерно (очевидно и Герчев) е убеден, че съществуват две различни традиции – тази на Хайек и на Мизес, на “хайекианството” и “мизесианството”. Поставянето под общ знаменател (както например съм сторила аз) на двамата големи австрийски икономисти се смята за неоснователно и вредно за авторитета на мизесианците, пречещо на полагащото им се признание, както и на привличането на нови последователи. Салерно заявява темпераментно: “... Днес съществува належаща нужда, особено за мизесианците, да се заемат със смела и

² Статията от 1993 г. е предхождана от друга статия от 1990 г. “Лудвиг фон Мизес като социален рационалист” (Salerno, 1990).

безкомпромисна доктрина дехомогенизация на Хайек и Мизес” (Salerno, 1993, p. 116). Именно в този смисъл възприемам статията на Н. Герчев и нейния полемичен патос. Тя се вписва напълно в стила на част от най-ревностните привърженици на Мизес, които са твърдо решими да отстояват неповторимостта на своя вдъхновител, при това със завидна страст и ангажираност (според Г. Талък “почти са изградили църква в негова чест” (Tulloch, 1999, p. 229), макар и с риска (ако използвам един израз на Шумпетер (Schumpeter, 1954, p. 916) да “произведат повече жар, отколкото светлина”. Тук бих искала да допълня, че разбирането за две, а не за една парадигма в никакъв случай не се споделя от всички съвременни австрийски икономисти, дори не и от преобладаващата част от тях. Един бегъл поглед върху литературата би потвърдил това.

Когато ученият прави избор на своята тема, подход, композиция, както всеки от нас знае добре от личен опит, а и от най-елементарната лекционна илюстрация на концепцията за “алтернативен разход”, той е наясно до болка с пренебрегнатите алтернативи. Успокоява се, разбира се, че не всеки теоретичен въпрос може да получи отговор от един човек или в рамките на едно изследване. Но в науката има място за всеки и необятността на човешкото знание (между другото любима тема на Хайек, макар и с други измерения и значение) дава шанс на непрестанно различни погледи и прочити на една и съща тема или предмет (Бюкенън обича да използва израза “различни прозорци”). Това, върху което искам да обърна особено внимание, е, че моето скромно по обем изследване (191 с.) в никакъв случай *не цели да направи цялостна равностметка на сложната структура на австрийската школа, на вътрешните ѝ течения и диференциации*. Във въведението аз правя уговорката, че това не е сред моите задачи (Коева, 2003, с. 11). *А още по-малко съм имала амбицията да анализирам дискуссионните моменти относно творчеството и възгледите на Мизес. Това определено би било интересен изследователски проект, но той не е моят проект.*

За да стане ясна позицията ми, ще очертая накратко общата композиция на книгата, тъй като това има отношение към казаното преди това. *Глава първа* (Коева, 2003, с. 13-55) е посветена на възникването на австрийската школа в контекста на парадигмалната промяна, наречена неокласическа революция. Тук проследявам общия път на развитие, историческата среда и теоретичните вдъхновения на икономистите от Виена, както и правя опит да изведе специфичните отличителни характеристики на австрийския икономически анализ. В *глава втора* (с. 56-102) предмет на анализа са няколко най-известни дебата, водени от австрийските икономисти като цяло и поотделно, в които се оформят идентичността на школата. *Глава трета* (с. 103-174) очертава индивидуалните постижения на най-изтъкнатите икономисти, “забележителната австрийска петорка”: Менгер, Бьом-Баверк, Визер, Мизес и Хайек. Бих искала специално да отбележа, макар че се отнасям скептично към квантифициране от подобен род, стремежът ми петимата икономисти да бъдат сравнително балансирано предста-

вени: на Менгер са посветени 16 стр., на Бьом-Баверк – 15, на Визер – 8, на Мизес – 15, на Хайек – 17 страници. Претенции за по-разгърнат анализ на идеите на Мизес не са обосновани, тъй като това би било в противоречие с общата композиция и логика на изследването. Предполагам, че за интересуващият се по-специално от Менгер, Бьом-Баверк или Визер например, написаното изглежда недостатъчно, а аз лично смятам, че Хайек е незаслужено подценен предвид обхвата на социалната му и икономическа философия и конкретни икономически идеи. Но трябваше да се подчиня на логиката и структурата на анализа.

Още няколко уводни думи. Аз споделям разбирането, че критиката е един от най-съществените елементи на напредъка на знанието, мощен двигател и коректив на пазара на идеи. Това между другото отново се вписва добре в австрийската парадигма. Аз, както е ясно и от книгата ми, съм склонна да приема, че съществува *една парадигма*. Вярвам, че конкурентната среда стимулира оригиналните и интересни идеи. Възприемам критичността, в случай, че е добре обоснована, като форма на най-висока оценка, тъй като тя означава, че работата и усилията ти са приети с цялата им сериозност, събудили са размисъл, съгласие или несъгласие, предизвикали са нечия творческа енергия.

В този ред на мисли ми се струва, че статията на Н. Герчев в позитивен аспект представлява интересно допълнение (а не субститут) на написаното от мен. То продължава и обогатява една вече оформяща се линия в нашата научна мисъл на анализ на творчеството на австрийските икономисти. Сред публикациите от последните няколко години бих посочила интересната студия на И. Върбанов в сп. “Икономически изследвания” (Върбанов, 2003), както и краткото въведение на Н. Неновски “Елементи на паричната теория на Хайек” по повод на публикувания превод на статията на австрийския икономист “Паричната единица на бъдещето” в кн. 3 от 2004 г. на страниците на “Икономическа мисъл” (Неновски, 2004). Като се прибавят и посочените вече публикации от 90-те години, вкл. и преводите на редица произведения на Хайек (Хайек, 1996; 1998a; 1998b; 1997; 2004), не може да не направи впечатление известна асиметричност и дисбаланс в превода на първоизточниците и във вторичната литература.

Мизес очевидно е подчертано подценен. В този смисъл статията на Н. Герчев е положително явление. Разбира се, би било още по-добре, ако на нашата академична общественост беше предложен поне един превод на произведение на Мизес. Така читателят би могъл да формира своето мнение самостоятелно, а не, както е в случая, опосредствано, чрез проследяване на аргументите на двама автори, пишещи за Мизес. (Това е все едно да вземеш отношение към филм или пиеса, като прочетеш отзивите на критици, писали за тях, без да си ги видял самият ти.)

След тези уводни бележки бих искала да взема отношение към онези проблеми, които имат дискуссионен характер, като предлага своите виждания. Моята принципна позиция е, че конкретните бележки и критики

относно всяка интерпретация на Мизес и австрийската парадигма могат да бъдат разбрани, приети и/или отхвърлени само когато бъдат изяснени въпросите от по-общо, принципно естество.

Едното от оспорваните положения се отнася до аргументацията от страна на Мизес в полза на тезата за икономическото превъзходство на децентрализираната стопанска организация на стопанството и уязвимостта на социализма. Дискусията относно икономическите пресмятания при социализма се инициира от Мизес, който през 1920 г. публикува на немски статия, преведена по-късно на английски "Икономическите пресмятания в социалистическата общност" (*Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*). Поставяйки въпроса за икономическите пресмятания и тяхната функция за рационалното водене на стопанството, главната цел на австрийския икономист е да покаже, че всеки социален строй задължително трябва да отчита оскъдността на ресурсите и тяхното разпределение между алтернативни употреби. А задължително условие за съществуването на стойности и цени е функционирането на пазар, чиято основа е непременно частната собственост на производствените фактори. "В момента, в който бъде пренебрегната идеята за свободно формиращи се цени на благата от по-висок ред, рационалното производство става абсолютно невъзможно. Всяка стъпка, която ни отдалечава от частната собственост на средствата на производство и от употребата на парите, ни отдалечава и от рационалната икономика... Там, където няма свободен пазар, няма ценови механизъм; без ценови механизъм няма икономически пресмятания (Mises [1920], 1935, p. 104).

Позицията на Мизес може да бъде схваната, ако се познава контекстуалният фон на дебата относно рационалните пресмятания. Неговата статия е адресирана към марксистките привърженици на социализма и техните идеи за премахването на пазара и стоковото производство и за замяна на паричните разменни отношения с натурални. Ако дебатът се проследява от гледна точка на неговото първоначално инициране, последващо развитие и разгръщане, не може да не направи впечатление известна нюансираност на аргументите на австрийските икономисти Мизес и Хайек, която отчасти може да бъде обяснено с опонентите. Първоначално това са марксистите-икономисти, но непосредствено след появата на статията на Мизес в него са въвлечени представителите на редица представители на неокласическата икономическа теория на социализма (Тейлър, Дикинсън, Лърнър, Ланге). В крайна сметка се оформят три парадигми: марксистката, неокласическата и австрийската. За мен беше интересно и това беше моята цел, анализирайки етапите на дискусията относно икономическата рационалност на социализма, да проследя преди всичко избистрянето на специфичната австрийска интерпретация на икономическите принципи.

Отвъд това конкретните идеи на всеки от участниците и тяхното развитие могат да бъдат интерпретирани в много по-голяма дълбочина и не непременно по един и същ начин. Мизес например застъпва разбирането, че

За австрийската икономическа теория, Мизес, Хайек и още нещо...

субективната стойност е несъизмерима и твърди, че сравненията на изгодите и предимствата на различните алтернативи при пресмятанята могат да бъдат извършени чрез пазарните цени. От такава гледна точка фразата “социализмът също трябва да изчислява стойност”, която аз съм употребила по повод ролята на икономическите пресмятания, изглежда неточна. Стриктно казано, според теорията на стойността на Мизес стойността не може да бъде предмет на изчисления.³ Без да засягам тънкостите на теорията за стойността на Мизес, която аз не си поставям за задача да разгледам, справка с текста на статията на Мизес показва следното: “То (бъдещото социалистическо общество – б.а., С.К.) трябва да прави своите пресмятания, за да открие най-евтиния начин. Това пресмятане трябва да бъде естествено *пресмятане на стойност (value-computation)* ... в икономическа система на частна собственост на средствата за производство, системата на *изчисляване на стойност (к.м, С. К.)* по необходимост се използва от всеки независим член на обществото” (Mises [1920], 1935, p. 106-107). Не твърдя *нищо по-различно* от това, което Мизес пише. Макар че преформулирайки теорията за стойността от кардинална в ординална, в много текстове от неговото изложение на пазарния процес и невъзможността за пресмятания при социализма той използва понятието за *стойността в кардиналния ѝ смисъл*, както беше показано. При цялото ми уважение към големия австрийски икономист, дори и ако приемем категоричната му и безапелационна защита от страна на някои негови интерпретатори (сред които очевидно е и Н. Герчев), приведените цитати свидетелстват, че в най-добрия случай Мизес е не напълно последователен.⁴

Друга съществена теза, предмет на различна интерпретация в моята книга и статията на Н. Герчев, се отнася до *теорията за вменяването на стойността* като *присъща на австрийската школа*.⁵

Теорията за вменяването на стойността, разбирано като начин, по който богатата от по-висок ред получават стойност, става предмет на систематично изследване след публикуването на Менгеровите “Принципи на икономиката” и в това отношение сред специалистите няма никакво съмнение. Тук ще приведем няколко потвърждения.

Общият принцип на вменяването според Менгер гласи, че “стойността на богатата от по-висок ред се определя винаги и без изключение от очакваната стойност на богатата от по-нисък ред, в чието производство те участват” (Menger, [1871], 1981, p. 150). Смисълът на концепцията е, че остойносттаването на производствените блага става на основата на техния

³ Само в името на прецизността трябва да се има предвид, че посоченият израз е финален на текст, отнасящ се за Визер.

⁴ След като Мизес пише буквално същото, да се твърди, че моята теза е невярна, е най-малкото неоснователно.

⁵ Според моя опонент това не е така, понеже Мизес я отричал (Герчев, 2005, с. 83).

принос към стойността на потребителските блага, те получават стойност само защото задоволяват нужди индиректно, като произвеждат блага за потребление. В тритомника “Класически произведения на австрийската икономика” в статията за “вменяването” четем: “... Основателите на съвременната теория на стойността, известна под името “австрийска школа” ..., оправдано се смятат за основоположници на общата теория на вменяването” (к.м., С.К.) (Mayer, 1994, р. 28). Развивайки някои бележки по въпроса на вменяването, Хайек пише следното: “Систематично развитие на теорията за вменяването се извършва само след публикуването на Менгеровото произведение “Grundsätze der Volkswirtschaftslehre” през 1871 г.” (Hayek, 1984, р. 37). Визер е икономистът, въвел термина “вменяване” (Zurechnung) (така както и между другото “алтернативен разход”) и развил аргументацията по въпроса. В съвременната австрийска литература протичат дебати относно проблема за вменяването, базиращи се на различни разбирания в третирането на стойност, полезност и тяхната взаимна връзка. Доколкото Мизес възприема стойността в ординален смисъл, той преобразува теорията за вменяването в теория за ценообразуване на производствените фактори. Но справка с оригиналния текст показва, че у него има текстове, които трудно могат да се съвместят. На едно място той твърди: “По-късно ще бъде показано как *остойносттаването* (valuation) и цените на благата от по-висок ред зависят от *остойносттаването* (valuation) и цените на благата от по-ниски редове, произведени чрез тяхното изразходване. ...Всички други неща се остойносттават според ролята им, която те играят в производството на потребителските блага (к.м., С.К.)” (Mises, [1949], 1966, р. 94). А по-късно откриваме текста: “Не *остойносттаванията* (valuations), а *преценките* (appraisements) се пренасят от благата от първи ред върху тези от по-висок ред (к.м., С.К.)” (пак там, с. 333). Тук именно той развива основната си идея, че “икономическото пресмятане винаги се извършва в цени, а не в стойности” (с. 335), на която Герчев се основава. Очевидно е обаче, че Мизес е невинаги прецизен, най-малкото в израза си. Но дори и неговата концепция да беше безупречно изградена (което очевидно не е така), това *не може* да се приеме като основание теорията за вменяването на стойността да *не бъде характе-ризирана* като “австрийска”.

Друг въпрос, заслужаващ по-специално внимание, е какво съдържание австрийските икономисти – Мизес, Хайек, влагат в понятието “социализъм”. Аз твърдя, че и двамата разглеждат понятието твърде разширено.⁶ Вярно е, че на много места Мизес разграничава ясно и отчетливо: 1) капитализъм, почиващ на частна собственост върху средствата за производство; 2) социализъм, основаващ се обществена собственост, като посочва, че “всяка от тези две системи на икономическа организация на обществото подлежи на точно и недвусмислено описание и дефиниция” (Mises [1949], 1966, р. 716). Интервенционизмът според него не трябва да бъде смесван със социализма

⁶ Авторът на критичния преглед нарича “погрешно” това мое твърдение.

(пак там, с. 717). Но непредубеденият прочит на много от неговите творби показва друго. Анализирайки процеса, чрез който ценовият контрол като вид интервенция на държавата в пазара неизбежно води до нови и нови намеси, Мизес заключава: “Но когато се стигне до това състояние на всеобщ контрол върху бизнеса, не може и да става дума за пазарна икономика... Това не е вече капитализъм, това е всеобщо планиране от правителството, това е *социализъм*... Вярно е, разбира се, че този тип *социализъм* запазва някои от етикетите и външната прилика с капитализма. Той запазва на вид и номинално частната собственост върху средствата за производство, цените, надниците, лихвата и печалбата... Схемата на социална трансформация, която описах, не е просто теоретична конструкция. Тя е реалистичен портрет на поредицата явления, довели до *социализма* в Германия, във Великобритания и някои други страни... Когато войната (Втората световна – б.а., С.К.) свърши, Великобритания беше *социалистическа* общност (курсивът е навсякъде мой, С.К.)” (Mises, [1950], 1980, р. 24-26). На друго място той дори разграничава “*социализъм от планиращ вид*” (socialism of the planning scheme), характерен за индустриалните страни на Запад, и “*социализъм от национализиращ вид*” (socialism of the nationalization scheme), приложим към предимно аграрните източноевропейски страни (Mises [1961], 1984, с. 222).

От приведените доста пространни цитати може да се направи следното заключение. Мизес (и на това основание и С. Коева) използва като синоними “социализъм” и “интервенционизъм”, т.е., тълкува твърде широко понятието “социализъм”, толкова широко, че дори и Великобритания може да бъде квалифицирана като “социалистическа”. Това показва, че той просто не е съвсем последователен в употребата на понятието (най-малкото в изказа си), което не трябва да ми се вменява като вина. По този повод бих искала да добавя, че използването на такива поляризиращи оценки като “вярно-невярно”, “правилно-неправилно” за творци като Мизес, които са толкова дълбоки, сложни и многолики в своя теоретичен анализ и изказ, може да бъде и подвеждащо. Подобна категоричност издава или недобро познаване на материята (нещо, което в случая не искам да допусна), или предубеденост.

Особено внимание искам да отделя на въпроса за праксеологията, един от най-дискусионните в австрийската литература и извън нея.⁷

Виждането на Мизес за праксеологията според мен може да бъде представена накратко така. Практиологията има аксиоматичен характер. “Теоремите, получени чрез вярното праксеологическо разсъждение, са не само *съвършено сигурни* (perfectly certain) и *неопровержими* (incontestable), като верни математически теореми. Нещо повече, те се отнасят с цялата *непреклонност* (rigidity) на *неоспоримата сигурност* (apodictic certainty) и *неопровержимост* (incontestability) към реалното действие, такова, каквото то

⁷ Според Н. Герчев аз не разбирам, не оценявам “реалността на човешкото действие”, че критиката ми е “погрешна и фактически неточна” (Герчев, 2005, с. 89).

се проявява в живота и историята (к.м., С.К.)” (Mises [1949], 1966, р. 39). Връзката с историята, с историческите факти според Мизес е еднопосочна. Праксеологията е основа за разбиране и интерпретиране на емпиричната действителност, но обратното не е вярно. “Няма начин от историческия опит *a posteriori* да се изведат каквито и да е теории или теореми относно човешкото поведение и политика” (пак там, с. 41). Опитът само насочва любопитството ни към определени проблеми, но нищо повече (с. 65). Теоремите на икономиката са универсално валидни всеки път, когато са налице определени условия.⁸ Но емпиричните данни нямат влияние върху теорията: “Сложните явления *не могат нито да докажат, нито да оборят* която и да е теорема и затова не могат да свидетелстват срещу което и да е теоретично положение (к.м., С.К.)” (пак там, с. 51).

Без да навлизам в дълбочина в проблема, бих изразила известни резерви към подобно едностранично и крайно разбиране на дихотомията “(праксеологически) закони - емпирични данни и действителност”, на идеята за откъснатост и абсолютна независимост на теорията от действителността. Струва ми се, че зад страстта, с която се отстоява непогрешимостта на Мизес и неговата “неоспоримата сигурност” и “неопрровержимост”, се прокрадва известна доза догматизъм и чувство за непогрешимост. Може би това е и причината, поради която при цялата стройност на логическата схема на праксеологията тя има сравнително ограничен брой привърженици дори и сред австрийските икономисти. Епистемиологичната претенция за основи “от последна инстанция” е една от причините за известна изолираност на австромизесианството от мейнстрийма и някои други неортодоксални школи. Освен всичко друго тя дълбоко подценява ограниченията на човешкия разум.

От тази гледна точка е интересно отношението на Хайек към праксеологията като методология.⁹ Той е твърде деликатен в своята оценка, дадена през 1973 г. и приведена от мен в книгата ми: “Той (Мизес -б.а., С.К.) вероятно няма да отрече, че приложимостта на теорията към определени обстоятелства зависи от наличието или липсата на факти, което *може да бъде установено само от опита* (к.м., С.К.)” (Науек, 1992, р. 148). Хайек допуска, че акцентът върху априорния характер на теорията понякога създава

⁸ Например аксиомата за човешкото действие, “най-фундаменталната аксиома, от която чрез дедукция се извежда цялата система от икономически концепции, закони и др., е, че човешкото действие е *целесъобразно поведение*” (Коева, 2003, с. 156). Въпреки че авторът на критичния преглед твърди, че аз не правя разлика между определение и аксиома, в собствения си текст две страници преди това (Герчев, 2005, с. 86-87) той пише: “Икономистът извежда своите заключения посредством дедуктивни разсъждения, почиващи на *аксиомата на човешкото действие*. Тази аксиома гласи “човек действа”, т.е., той нагажда достъпния му ограничен брой средства за постигане на своите най-важни цели. В този смисъл човешкото действие е “*целесъобразно поведение*” (к. м., С.К.). Очевидно е, че и двамата твърдим едно и също нещо, но по някаква причина това не се приема от Герчев.

⁹ Н. Герчев е убеден, че аз неправилно интерпретирам Хайек, неговото неприемане на праксеологията и че между него и Мизес няма никакво противоречие (Герчев, 2005, с. 89).

За австрийската икономическа теория, Мизес, Хайек и още нещо...

впечатление за по-крайна позиция, отколкото Мизес всъщност има, но я оправдава с вълната от “наивен емпиризъм” и безкритичен позитивизъм. В друго есе за Мизес от 1977 г. обаче авторът е много по-директен: “... Днес, като отчитам типа битка, която той трябваше да води, аз разбирам също така, че той беше склонен на известни преувеличения като това за априорния характер на икономическата теория, в което аз не можех да го последвам” (к.м., С.К.) (Науек, 1992, р. 158). Очевидно противно на твърдението на Герчев, противоречие и дисонанс по въпроса за методологията между Хайек и Мизес има.

Накрая ще припомня още един пасаж от “Човешко действие”, *magnum opus* на големия учен Мизес: “... Човек никога не може да стане всезнаещ. Той никога не може да бъде сигурен, че не е подведен в изследванията си и че това, което смята за сигурна истина, не е грешка. Всичко, което човек може да направи, е да подлага теориите си отново и отново на най-критична преоценка” (Mises [1949], 1966, р. 68). Струва ми се, че е важно в научните дискусии да споделяме подобна интелектуална смиреност, каквато намираме у Мизес. Бих добавила още, че материята, която обсъждаме, австрийските икономически идеи (вкл. и тези на Мизес), са достатъчно сложни, многоизмерни, многоюансирани, че всякакви еднозначни интерпретации, претенции за единствено правилен отговор, за “неопровержима сигурност” са неподходящи.

Използвана литература:

Върбанов, И. Икономическата философия на Ф. Хайек. - Икономически изследвания, 2000, Година IX, N 3, с. 63-93.

Върбанов, И. Късната средновековна схоластика – предвестница на теориите на свободната пазарна икономика. - Икономически изследвания, 2003, Година XII, N 2, с. 72-88.

Герчев, Н. Идеите на Лудвиг фон Мизес за развитието на австрийската икономическа школа. - Икономическа мисъл, 2005, N 4, с. 79-95.

Хайек, Ф. Право, законодателство и свобода. Т. 1. С., УИ “Кл. Охридски”, 1996.

Хайек, Ф. Фаталната самонадеяност. Грешките на социализма. С., Отворено общество, 1997.

Хайек, Ф. Право, законодателство и свобода. Т. 2. С., УИ “Кл. Охридски”, 1998а.

Хайек, Ф. Право, законодателство и свобода. Т. 3. С., УИ “Кл. Охридски”, 1998б.

Хайек, Ф. Пътят към робството. Изд. къща “МАК”, 2004.

Коева, С. Фридрих фон Хайек и дискусиата относно икономическата ирационалност на социализма. - Икономическа мисъл, 1999, N 3, с. 25-35.

Коева, С. Пазарен ред и социални институции: теорията на Хайек и нововъзникващите пазарни икономики. - Икономическа мисъл, N 2, с. 68-87, 2002а.

Коева, С. Пазарът като спонтанен ред: приносът на Ф. Хайек. Варна, “Стено”, 2002б.

Коева, С. Австрийската икономическа школа: Отличителни черти и индивидуални постижения. Варна, “Стено”, 2003.

Неновски, Н. Икономическата философия на Фридрих Хайек (100 години от рождението му. БНБ. - Дискусионни материали, N 8, юни 1999.

Неновски, Н. Свободните пари. С., Изд. “Марин Дринов”, 2001.

Неновски, Н. Елементи от паричната теория на Хайек. - Икономическа мисъл, 2004, N 3, с. 84-88.

Проданова, А. Идейното наследство на Фридрих фон Хайек – 50 години от издаването на “Пътят към крепостничеството”. - Икономическа мисъл, 1994, N 8-9, с. 85-100.

Boettke, P. J. Introduction. - In: The Elgar Companion to Austrian Economics. Cheltenham, UK; Northampton, MA, Edward Elgar, 1994a, p. 1-6.

Caldwell, B. J., S. Boehm (eds.). Austrian Economics: Tensions and New Directions. Boston (etc.). Kluwer Academic Publishers, 1992.

Hayek, F. A. Some Remarks on the Problem of Imputation.- In: McCloughry, R. (ed.). Money, Capital, and Fluctuations. Early Essays. Chicago, University of Chicago Press, 1984.

Hayek, F.A. (ed.). Collectivist Economic Planning: Critical Studies in the Possibility of Socialism. Routledge and Sons, 1935.

Hayek, F.A. [1973]. Ludwig von Mises. 1881-1973. - In: Hayek, F. A. The Fortunes of Liberalism: Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom. Klein, P. G. (ed.). Chicago, University of Chicago Press, 1992, p. 126-159.

Kirzner, I. M. Austrian School of Economics. - In: Eatwell, J., M. Milgate, P. Newman (eds.). New Palgrave: A Dictionary of Economics. New York: Stockton Press, 1987, p. 145-150.

Littlechild, S. (ed.). Austrian Economics. Vol. 1. History and Methodology; Vol. 2. Money and Capital; Vol. 3. Market Process. Aldershot, Edward Elgar, 1990.

Mayer, H. Imputation. - In: Kirzner, I. (ed.). Classics in Austrian Economics. William Pickering, 1994, Vol. 2.

Menger, C. [1871]. Principles of Economics. Dingwall, J., and B. F. Hseltz (eds.). New York, New York University Press, 1981.

Mises, L. von [1920]. Economic Calculation in the Socialist Commonwealth. - In: Hayek, F. A. (ed.). Collectivist Economic Planning. Routledge and Sons, 1935.

Mises, L. von [1949]. Human Action: A Treatise on Economics. San Francisco. Fox & Wilkes, 1966.

Mises, L. von [1950]. Middle of the Road Policy Leads to Socialism. - In: Planning for Freedom. South Holland, Ill, Libertarian Press, 1984, p. 18-35.

Mises, L. von [1961]. Liberty and Its Antithesis. - In: Planning for Freedom. South Holland, Ill, Libertarian Press, 1984, p. 215-223.

Salerno J. T. Ludwig von Mises as Social Rationalist. - The Review of Austrian Economics, 1990, Vol. 4, p. 26-54.

Salerno, J. T. Mises and Hayek Dehomogenized. - The Review of Austrian Economics, 1993, Vol. 6, N 2, p. 113-146.

Schumpeter, J. A. History of Economic Analysis. George Allen and Unwin, 1954.

Tullock, G. Mises and the Dialog of Science. - Cato Journal, 1999, Vol. 19, N 2, Fall, p. 229-232.

Vaughn, K. Austrian Economics in America: The Migration of a Tradition. Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

15.V.2006 г.